

Atiar un gos(ALDC, VI, 1477. *Atiar un gos*)

L'enunciat es refereix a 'incitar els gossos a investir algú'. *Atiar* (el foc) (s. XIV), del llat. vg. *ATTĪTIARE, der. de ATTĪTIO, -ŌNEM 'tió, tros de tronc mig cremat' ("extractum foco torrem semiustum et extinctum", Lactanci, ap. *DELL*); cf. fr. *attiser*, it. *attizzare*, cast. *atizar*. Del sentit inicial de 'acostar la llenya al foc, cremar-lo', va passar a 'incitar, excitar, per exemple, un gos'. Var. formals: *ati[s]ar* (*ati[z]ar* 118), que alterna amb *atiar* en el tractament del grup -TY- en posició pretònica (com *agusar* 164, 166, *aguar* < ACŪTIARE); *ti[s]ar* 23, per afèresi vocàlica; però la major part de respostes són amb [s] sorda, *ati[s]ar*, explicable per l'atracció del parònim *aquissar*, d'àrea contigua; *ationar* 25 s'ha format sobre *tió* (< ATTĪTĪONE).

Abordar, der. de *bord* 'costat d'una embarcació', que es prengué del fr. *bord* 'vora (en general)' (< fràncic BORD 'íd.'). Del sentit inicial de 'dos vaixells, unir-se per la vora', va passar a 'investir-se amb força, un gos investir una persona' (s. XIX); var. *bordar* 20, 70, 114, per afèresi vocàlica; *fer bordar* 'fer investir' 31, 54.

Abornar (*fer abornar* 123), var. de *bornar* (*fer bornar* 116), der. del fràncic *BIHURDAN 'cloure', encreuat amb *tornar*, i atret per *abordar* en l'aspecte semàntic.

Abuixar (s. XVIII i XIX), de la interjecció (*b*)uix!, per a incitar el gos; var.: *buixar* 86, 95, per afèresi; *abutxar* 99, per africació de la palatal, per acrixer l'expressivitat; *amutxar* 174, per equivalència acústica B = M (com *bandúrria* > vg. *mandúrria*, *escabot* > *escamot*; Veny, 1986 b i 2001 b: 147-149), i *mutxar* 174, per afèresi; *embuixar* 83, amb canvi de prefix, convertit en *embruixar* 84, per homonimització amb *bruixa*; *fer abuixir* 110, amb canvi de conjugació, i *aguxir* 57, per equivalència acústica BU = GU (com *borradura* > *gorradura*, *bòfia* > *gòfia*; cf. Veny, 1989 a i 2001 b: 96-106). Tenen igualment origen onomatopèic *auixar* 169, a partir de *uix*, amb les var. *atxar* 173, per metàtesi i apitxament, i *llauxar* 163; l'alg. *unjar* 85 (< sard *undzare*, citat juntament amb l'it. *aizzare* com a "voci onomatopèiche", *DES*); *sumbir* 187 (< murcià *zumbir*); *xitxar* 165; potser també *aussar* 169/*aïssar* 167, *ussar* 80; *enguiscar* 188 (< murcià, format sobre GISK-, *DECH*) i *arissar* 111, 113, 117; a més de *aixutxar*, manlleu al cast. de Múrcia i la Manxa (cf. *ALeCMan*, mapa 55), parent de *azucar*.

Aquissar, format sobre la manera de cridar o atiar el gos, *kis-kis*; var. *quissar* 4, 12, 19, 43, 52, per afèresi; *fer quissar* 3, també per afèresi després de mot accentuat; *aguissar* 37, per sonorització de la velar.

Aventar, der. de *vent* (< VĒNTUS); de 'arruixar, fer fugir les mosques agitant un ventall' (documentat en Escrig, 1851 "aventar les mosques") ha passat a 'espantar, fer fora' (documentat en Ros, 1764; Sanelo, 1802; Lamarca, 1839) i a 'atiar', semantisme propi del val.; var. *ventar* 137, *enventar* 156, per atracció de la nasal següent, ajudant-hi el prefix *en-*; *esventir* 149, amb canvi de conjugació i de prefix. La mateixa imatge deu trobar-se en *muixcar* 186, mot pres del cast. *amoscar* (cf. *Moliner*).

Aturar (var. *turar* 7, per afèresi), provinent del llat. vg. *ATTŪRARE (cl. OBTŪRARE 'tapar', 'impedir el moviment') (*DCVB*, *DECat*), no correspon al sentit de 'incitar' d'acord

amb diversos contextos ("fer anar [a]turar" 24, 27, 103) sinó a "fer parar el gos davant les vaques".

Acabussar (var. *cabussar*; cf. cast. *capuzar*), der. de *cap* (< CAPUT) amb el suf. -ussar, verb que s'ha refet en *capbussar*. Del significat de 'tirar de cap sobre algú o alguna cosa', ha passat a 'incitar un gos cap a algú o cap a un animal' ("Acabussar. Incitar a investir", Figuera, 1840). *Afuar* (var. *fiuar* 79, per afèresi), de *afusar* (-se) 'llançar amb embranzida' passat en mall. a 'atiar els gossos' ("acometre los câns, los hōmos. *Abalanzarse*", Figuera, 1840), amb pèrdua de la -s- intervocàlica davant l'accent (com *enciam* < *INCĪSAMEN, mall. *acuar* < ACCŪSARE); es tracta d'un der. de *fus* (< FŪSU) "en el sentit d'aprimar-se, pendre forma estirada com un fus", per la sensació que dóna el projectil o objecte a tota marxa d'un solc simultani tot ell i molt estès longitudinalment" (*DECat*).

La idea de 'incitar, posar en camí contra algú' és present en *engegar* 13, d'origen incert, potser andalusí; *arremetre* 93, amb les var. *remetre* 100, per afèresi, i *arremetar* 134, amb canvi de conjugació, adaptacions del cast. *arremeter*; *despatxar* 115 (< fr. *dépêcher*); *enviar* 137, 139, 153, 164, 175 i *aviar* 58, 147, 148, formats sobre *via* 'camí' (< VĪA); *despedir* 108 (< cast.); *espediar* 88, de *espedir* (< EXPEDĪRE 'deslligar, deixar anar'), amb canvi de conjugació; *amollar* 147, format sobre *moll* (< MŌLLEM 'tou, flexible'), sinònim de *deixar anar* 60; *fer anar* 53; *fer marxar* 59, 98 o *marxar* 93, 101 (< fr. *marcher*); *fer córrer* 68 (< llat. CŪRRĒRE); *fer buscar* 121 (< cast. *buscar*); *fer juntar* 42, der. de *junt* (< JŪNCTUS); *donar* (el gos) 32; *aficar* 73/*ficar* (el gos) 77 (< llat. vg. *FĪGĪCARE, der. del llat. FĪGĒRE 'clavar'); *menar* 'conduir, dirigir' 45 (< MĪNARE 'conduir', des de 'amençar [fent moure el ramat]'); *manar* (el can) 'donar ordre' 94, 104, 106 (< MANDARE) i *mandar* 38 (< cast.); *burgar* 122, var. de *bursar*, *burxar* 'agullonar'; *aiurtar* 'topar' 154, d'origen incert; *investir* 180, 182, 184, 189 (< INVESTIRE 'envoltar' i d'aquí 'atacar'); *tirar* (el gos) 'agafar una direcció' 53, 125 (< potser *TĪRARE).

Quant als manlleus, a més dels esmentats, cal citar *fer borrar* 2, de l'oc. *borrar* 'atiar un gos'; probablement *amussar*, metàtesi del cast. *asomar/azomar* "azucar" ("del sonido fuerte con que se pronuncia la z", *Autoridades*); var. *amassar* 185, per assimilació a la vocal tònica.

El concepte ofereix una frondositat onomasiològica, tot i que, a voltes, els lexemes no són específics, especialment quan l'informant no era del ram dels caçadors o pastors. És freqüent el fenomen de l'afèresi: *buixar*, *tissar*, *bordar*, *quissar*.

En la distribució geogràfica, notem l'àrea particularment central de *atiar*, amb la peculiaritat de la var. sorda de *ati[s]ar*; *abuixar*, predominant en cat. nord-occ. compartit amb *abornar*; *aquissar*, amb preferència per al ross.; *aventar*, *amussar* i *aixutxar*, repartits pel val.; *acabussar*, propi del mall. i men., herència de l'antiga nissaga or.; *afuar*, centrat en el mall., i el sardisme *unjar*, en l'alg.

Són mots normatius *atiar*, *abordar*, *aquissar*, *afuar*, des del *DG1*, 1932; *abuixar*, des del *DIEC2*, 2007.